

AGU VISSSEL

HOBUSEVARGAD
JA HARITLASED

3.

Esimesel pilgul võib tunduda, et inimkapitali teooria käekäik räägib hariduse väärtustamise ideele vastu. Siin pole siiski eitust, vaid ainult hoiatus seoste ülemäärase lihtsustamise eest. Peale selle käsitleb nimetatud teooria probleemi kitsalt. Meil tuleb pidada silmas vähemalt kaht asja. Esiteks on tegemist eeskätt poliitökonoomia koolkonnaga, kus eeldatakse ainult majanduslikku kasu. Hariduse edendamine toob aga kaasa veel palju sotsiaalseid, kultuurilisi, eetilisi ja teisi muutusi. Teiseks on esitatud kogemused pärit eelmiste aastakümnete traditsioonilise tehnoloogiaga tootmisest. Uues, infotehnoloogia ühiskonnas on hariduse tähtsus märksa suurem. Mitmed autorid, sealhulgas Visalberghi püüavad olukorda prognoosida ka sellest aspektist. Sellised käsitlused on väga vajalikud. Arusaadavalt leidub neis rohkesti lihtsustatud oletusi ja ebamäärasust. Meil pole aga veel kõik oma hariduse faktidegagi selge, seepärast vaatleme esmalt neid.

HARIDUS JA SELLE VÄÄRTUS EESTI AJAL

1934. aastal oli kooliharidust saanud 95,8% eesti noortest. 9% nendest oli saanud küpsustunnistuse ja 1,2% lõpetanud kõrgema kooli. Need arvud lubavad mõista hariduspingeid rahva seas. Üldine kirjaoskus ning laiale alghariduse baasile toetuva kesk- ja kõrghariduse väike osa tekitasid püüdluse haridust jätkata. Kõik tahtjad ei saanud õppida. Nende noorte hoiak väljendus Vargamäe Antsu suu läbi nii: «Ma lähen või sibiks, laske mind ainult midagi õppida!» Paljud pered seadsid sihiks vähemalt ühe lapse koolitamise algkoolist kõrgemale. Valik langes sellele, kel näis olevat pead või kes ei sobinud talutööks oma kehaehituse või hajusa mõtteviisi tõttu. Mõnes peres hariduspüüd lausa varjutas argielu: «Papa koolis süümerahuga kas vai vaestemajan kui ta enne tiiäs, et tä latsõ omma Ülikooli ja Universiteedi lõpetanu.» (Madis Kõivu, Aivo Lõhmuse näidend «Põud ja vihm...», lk. 16.) Hariduspüüdlusega seondusid veel teised, ebamäärased, tihti alateadlikud soovid: «Saatuslik juba see, et sealt (kodunt A. V.) välja igatseti, sageli üsna varakult, armastati ja hinnati oma kodu, aga ometi vedas igatsus meeli-mõtteid kaugemale. Esialgu koolilinna ja kui seal oma aastad olid ära oldud, siis viis tee vaevalt enam tagasi.» (B. Kangro. Mu pill püsib tutvan timmin. «Tulimuld» 1974/1, lk. 11.) Andekate noorte liikumist maalt linna sajandi esimesel poolel on mõõdetud. See tuleb muu kõrval ilmekalt välja suures uurimuses «Eesti laste intelligents», mille korraldas Juhan Tork. (Tartu Ülikooli Toimetused, Humaniora, XLVIII, 1940.) Kontuurkaartidel ja arvutulpades kajastub selle protsessi esimesel pilgul ootamatu iseloom: Tartu ümbruse vallad tühjenesid andekatest kiiremini kui kaugemad maakonnad.

Tolleaegne pooldav suhtumine haridusse oli selge ja kindel. Sõjajärgsetel aastatel jäi see paljuski samaks. B. Kangro märgitud mehhanism hakkas ainult suurema hooga tööle, taludest ilma jäänud vanemad ei hoidnud lapsi enam maa jaoks.

4.

Peatume lühidalt ka mõnel toleaeagse hariduse rahalisel küljel. 1. märtsil 1928 kehtestati õpetajate palgaseadus. Koolmeistrid jagati ettevalmistuse alusel viide rühma. Kõrgema pedagoogilise ettevalmistuse puhul oli palk 120 krooni kuus, kõige tagasihoidlikuma ettevalmistuse puhul 70 krooni. 3, 6, 9 ja 12 aasta töötamise järel tõsteti palka. Lõpuks said eeltoodud rühmade õpetajad vastavalt 170 ja 100 krooni. Normtundide arv oli maa-alkkoolis 30, linna-alkkoolis 28 ja keskkoolis 25. Et osa õpetajaid oli tööta, siis ei võinud üle normi anda rohkem kui 15% tunde.

Riigi majandusraskused sundisid varsti palku ajutiselt kärpima, 1933/34. a. maakoolides ja järgmisel aastal igal pool keskmiselt 10 krooni võrra. 1935. a. muudeti palgamäärad jäädavalt sellisteks.

Saamaks ülevaadet haritlaste palkadest toome ära mõnede riigiametnike palgad 1931. aasta seisuga. Raamatupidaja võis saada kuni 153 krooni, arst 175, asjaajaja ja halastajaõde 96, aga raamatukoguhoidja ainult 24 krooni.

Suurtööstuse meestööline sai 33 senti ja naine 21 senti tunnis. Meie 41-tunnise tööädala puhul teeb see vastavalt 53 ja 35 krooni kuus. Enamik rahvast elas maal. Seal olid tööpäevad pikad ja palk kehvem. 1926. aastal sai aastatööline 25 krooni (naine 17,5) ja priitoidu. Suvilised said mees 36 ja naine 26 krooni ja priitoidu.

Näeme, et haritud inimene sai harilikult kõrgemat palka. Teisalt — esines haritlaste ületootmine, valitses tööpuudus. Haritud töötajatest kasutas vaid osa tööbörssi abi ja seepärast ei saa täpseid andmeid tuua. On märgitud, et registreeritud kantseleiametnikest töötajate arv kõikus aastatel 1922—1930 200—400 mehe piires, naiste osas kasvas 100-lt 500-le. Samal ajal andsid koolid aastas juurde poolteist tuhat noort haritlast. Väljapääsu otsides pakuti lähtekohaks põhimõtet, et «...haritud tööjõud on kõlbulik igale tööalale, s. o. suudab otstarbekalt ning tulukalt kasutada hariduse läbi saavutatud kvaliteeti mitte üksnes intelligent, vaid ka muil tööaladel, näiteks, meie toekamal tööalal — põllumajanduses.» («Eesti Statistika», 1930, lk. 268.)

Siinkohal võib pakkuda huvi haritud talumeeste arv Eestis. 1934. a. rahvaloenduse andmetel: 427 oli lõpetanud, 336 jätnud pooleli kõrgkooli, 879 lõpetanud ja 4275 jätnud pooleli keskhariduse. Kõige haritumad peremehed olid Valgamaal. («Eesti Statistika», 1937, lk. 57.)

Näeme vastuolusid Eesti Vabariigis, ei jää need tulemata ka IME ajastul või mõne teise helge tulevikustsenaariumi toimevallas. Kiitmise või laitmise eesmärgil võib sõjaeelset statistikast sobivaid proportsioone välja rebida ja uuematele arvutuspadele kõrvalde panna. Asja selgitamise asemel paksendame sel viisil tihti ainult ideoloogilist udu. Haridusolud Läänemere kallastel on jõudnud uude ajastusse. Meele teeb mõruks meie suutmatuse ajastute vahetusega sammu pidada.